

Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)
Cilt: 12, Sayı: 23, Mart 2025, s. 19-43, ISSN: 2148-2527

Journal of Harput Studies, Vol. 12, Issue 23, March 2025, pp. 19-43

Araştırma Makalesi/Research Article

HÜSEYİNİK (ULUKENT) KENT DOKUSU VE KIRSAL TURİZM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation on Hüseyinik (Ulukent) Urban Texture and
Rural Tourism*

Kadir ATICI*

Geliş/Received: 09.12.2024

Kabul/Accepted: 12.03.2025

Öz

Kentleşme, nüfus-mekân ilişkisine bağlı olarak, yerleşim biriminde yaşanan gelişme ve dönüşümün simgesidir. Demografik yapıda yaşanan değişimler neticesinde kentin fizyolojik durumu da değişmektedir. Kentsel mekânın fiziksel olarak büyümesi de kentleşmenin bir sonucudur. Her ne kadar kentleşme sosyal ve fiziki yaşamın dokusunda dinamizmi ifade etse de içinde barındırdığı kültür varlıklarına zarar vermesi de bir o kadar kaçınılmaz sonuçlar doğurmaktadır. Kırsal turizm kırsal alanların kalkınmasının en önemli araçlarından birisidir.

Bu nitel araştırmada Elazığ İlının merkezine yakın olan Hüseyinik yerleşiminin kırsal turizme katkısı ele alınmıştır. Hüseyinik, Elazığ'ın Kuzeydoğusunda kurulmuş tarihi bir yerleşim alanıdır. Bu tarihi misyonunu günümüze kadar koruyan, mekân olgusunu modern çağa rağmen ayakta tutan kadim bir mahalledir. Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, Hüseyinik deresi tarafından meydana getirilen birikinti yelpazesi üzerinde kurulmuştur. Bu mahalledeki kentsel hareketlilik yatay olarak gelişmiştir. Evler genellikle doğayla uyumlu tek veya iki katlı geleneksel konutlara sahiptir. Bu konutlar, az eğimli yamaçlara kurulmuş ve konveksiyonel (geleneksel) yöntemlerle yapılmıştır.

Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, kırsal turizme yönelik olarak coğrafi, doğal ve tarihi bakımdan çok önemli avantajlara sahiptir. Özellikle coğrafi konumu ve sahip olduğu topografik yapıdaki farklılıklardan dolayı kırsal turizm amaçlı kullanılabilir eşsiz doğal zenginliklere sahip bir konumdur. Bu makalede Hüseyinik Mahallesi'nin tarihsel gelişimini, kent-mekân olgusunun günümüze yansımalarını ele alarak, kentleşmenin gelişim merhalelerini detaylandırıp Elazığ İlının doğusundaki mahallenin Elazığ şehrinin tarihsel kimliğine ve kırsal turizme sağladığı katkıya değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyinik, kent, mekân, kırsal turizm.

* Müze Araştırmacısı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Elazığ/Türkiye, atici23kadir@gmail.com Orcid: 0000-0002-3731 2871

Abstract

Urbanization is the symbol of the development and transformation in the settlement, depending on the population-space relationship. As a result of the changes in the demographic structure, the physiological condition of the city also changes. The physical growth of urban space is also a result of urbanization. Although urbanization expresses dynamism in the fabric of social and physical life, it also has inevitable consequences in damaging the cultural assets it contains. Rural tourism is one of the most important tools for the development of rural areas.

In this qualitative research, the contribution of the Hüseyinik settlement, which is close to the center of Elazığ Province, to rural tourism was discussed. Hüseyinik is a historical settlement established in the east of Elazığ. It is an ancient neighborhood that preserves its historical mission until today and keeps the concept of space alive despite the modern age. Hüseyinik (Ulukent) District was founded on the deposit fan formed by the Hüseyinik stream. Urban mobility in this neighborhood has developed horizontally. Houses generally have one or two-storey traditional residences that are in harmony with nature. These residences were built on gently sloping slopes and were built using conventional (traditional) methods.

Hüseyinik (Ulukent) District has very important geographical, natural and historical advantages for rural tourism. It is in a position with unique natural riches that can be used for rural tourism purposes, especially due to its geographical location and differences in topographic structure. In this article, we will discuss the historical development of Hüseyinik District, the reflections of the city-space phenomenon on the present day, detail the development stages of urbanization, and touch upon the contribution of the neighborhood in the east of Elazığ Province to the historical identity of Elazığ city and rural tourism.

Keywords: *Hüseyinik, city, place, rural tourism.*

Giriş

Elazığ-Harput, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nün güneyinde yer almaktadır. Hüseyinik¹, Tarihi kent Harput'un güneyinde, Elazığ İlinin de kuzeydoğusunda kurulmuştur. Denizden 1280 m yükseklikte 48° 43' kuzey boyları ile 39° 15' doğu enleminde yer almaktadır (Şengün, 2012: 1). (Foto.1a-b)

Hüseyinik yerleşkesinin adı literatürde ve kayıtlarda; Husenik (Huseinik) (Cuinet, 1892: 315), Hüseyinik, Husseinig (Houshamadyan), Hüseyinik (Ünal, 1989: 109), şeklinde geçmektedir. Fakat Hüseyinik adının anlamı ile alakalı kesinlik bulunmamaktadır.

¹ Hüseyinik, günümüzde Ulukent Mahallesi olarak geçmektedir.

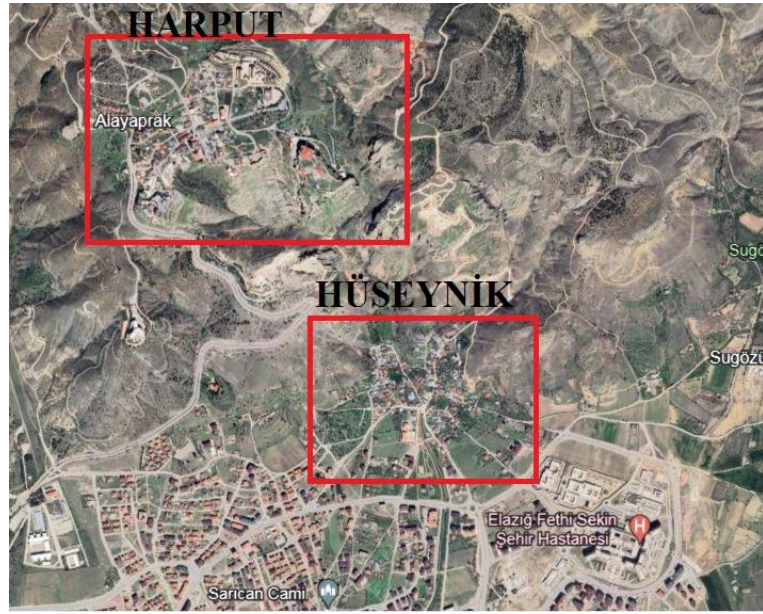

Foto.1a: Hüseyinik Mahallesinin Google earth'tan genel görüntüsü

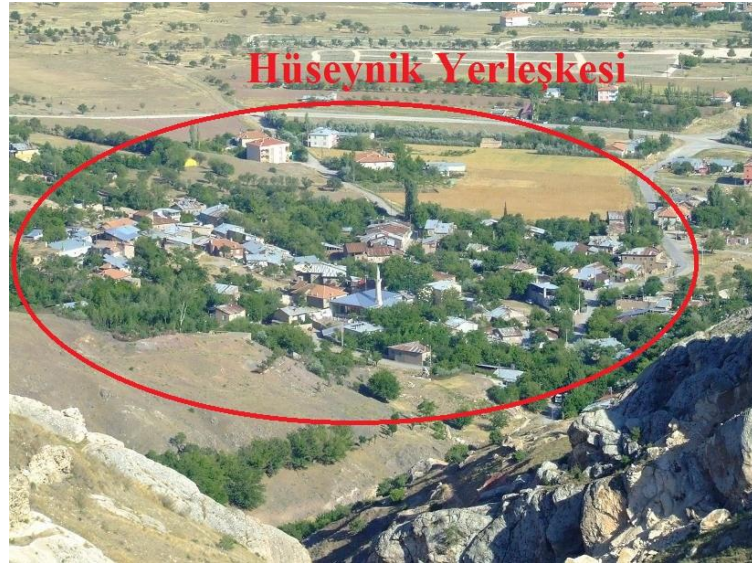

Foto.1b: Hüseyinik yerleşim alanından görünüm (2022)

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devletine katılan Harput (1516), sancak bölgesi olmuştur. Harput ile alakalı Tahrir defterleri de bu tarihte ve sonrasında yazılmaya başlanmıştır. 1518 tarihli tahrir defterinde

Harput sancağına bağlı olan Hüseynik, 1523 yılında Harput Sancağı ile birlikte Ulu Abad Nahiyesine bağlanmıştır (Foto. 2). (Ünal, 1989: 36-38)

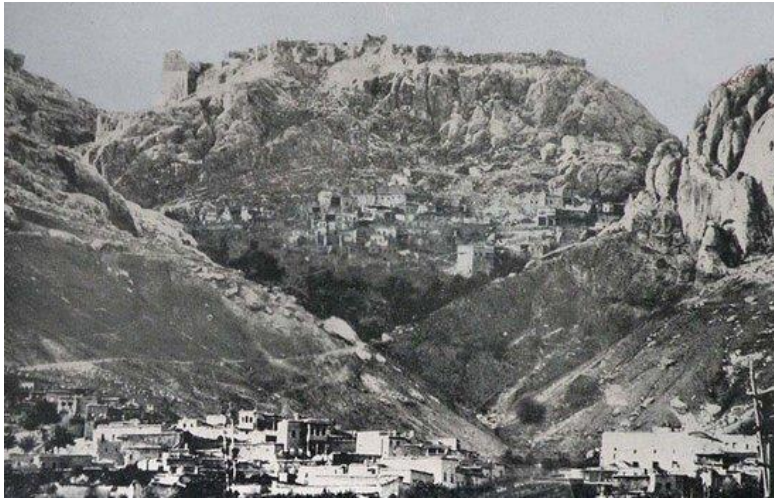

Foto.2: Hüseynik yerleşimi ve Harput Kalesi (Anılarla Elazığ Kitabı,1907)

1833 yılında Vali olarak atanan Mehmet Reşit Paşa, Harput'un gelişime uygun olmadığını görmüş ve Hüseynik'e (günümüzde Ulukent Mahallesi) bağlı Çötelî yerleşimine karargâh² inşa etmiştir (Aksın, 1999: 149-151, Moltke, 2017: 45, Sunguroğlu, 2013: 274). Resmi dairelerin imarının bu alanda inşa edilmesini istemiştir. Böylece Elazığ şehrinin kurulmasında ilk adım atılmıştır (Sunguroğlu, 2013: 420). Ayrıca Altınova'da ibadet mekânları, kamu binaları, askeri depolarının inşa edildiğini gören ahali de bu alana göçmüştür (Moltke, 2017: 153). Zaman içinde Harput önemini kaybederken mezra önem kazanmaya başlamıştır. XIX. yy'da Harput'tan ovaya iniş kentin Kuzeydoğu'sundaki yamaçta yer alan Hüseynik köyüne doğru gerçekleşmiştir diyebiliriz.

Hüseynik, 1900'lü yılların başında, önemli bir ticaret yeriydi. Sivil yapılar, Belediye, karakol, askeri birlikler ve depolarının burada bulunması Hüseynik'in önemini arttırmıştır. Bugün de şehrin kültürel kimliğini yansıttığından dolayı önemini korumaktadır. Elazığ, merkez olana kadar vilayet erkânı, subaylar, memurların büyük çoğunluğu burada ikamet etmişlerdir (Bican, 2007: 279-288). Ancak esas kentin nüvesi yıllar sonra

² Mehmet Reşit Paşa döneminde Hüseynik civarında 6.000 kişiyi alacak bir kışla inşa edilmiştir. Bu kışlalar, Hüseynik'in hemen altında ve cephaneliğin üstünde Uluova köylerine gidecek yol üstündedir. Kışlanın üstünde 200 yataklı bir askeri hastane yer almaktadır. Hüseynik'te askeri teçhizat binası da bulunuyormuş.

ova tabanında Çarşı ile Sarayatık mahallelerinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Merkezin mezraya taşınmasıyla vilayetin adı "Mamuret-ül Aziz" olmuştur. 1882 yılında maarif meclis oluşturularak 1883 yılında El-Aziz'de, Harput'ta Belediye dairesi kurulmuştur (Tuğlacı,1985:229-235). 1888 yılında ise Hüseyinik'in nüfusunun çoğalmasıyla 3. belediye binası açılmıştır (Çağlıyan, 2022:27).

Hüseyinik Camii, Elazığ İli, Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Kaynaklarda avlu üzerinde bulunan kitabeye bakılarak H.1284 M. 1867 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak H.1129 M. 1717 tarihinde camiye vakfedilmiş ve halen kutsal emanetler bölümünde muhafaza edilen el yazması Kur'an-ı Kerim kitapları bulunmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda caminin inşa tarihinin 1717 tarihinden daha önceye gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1731 yılında caminin mevcut olduğuna dair kayıtlar vardır (Çakar ve Uzun, 2017: 147).

Konut mimarisi; Türk evinde planı oluşturan elemanlar ihtiyaçlara göre ortaya çıkmıştır. Planın şekillenmesinde iklim ve tabii şartların etkisinden başka, İslam esaslarının ve geleneklerinin de rolü büyüktür. Bu da, Anadolu'da iklimi ve bölgesi ne olursa olsun klasikleşen Türk evlerini önemli ölçüde birbirine yaklaştıran ortak bir plan motifini meydana getirmiştir. Hüseyinik'teki 17 tescilli sivil mimariler de genellikle XX. yy'a tarihlenmektedir.

Türk Evi plan tipolojisine göre ise iç sofalı evler gurubuna girmektedir. Hüseyinik'teki evler genellikle, subasman kısmı kesme taş, sonrasında ise kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Oda duvarları bağdadi tekniği ile yapılmıştır. Yapıya giriş topografyaya göre güney, batı gibi cephelerden çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Zemin katta, avlu kısmında müstemilat odaları, banyo, wc, mutfak, odalar bulunmaktadır. Bir ahşap merdiven ile birinci kata çıkılmaktadır. Bu odalarda yüklük, niş, gömme dolap mevcuttur. Yapının sokağa bakan kuzey cephesinde ahşap eliböğünde çıkmalar mevcuttur.

Kırsal Turizm

Dünya genelinde kırsaldan büyük kentlere göç ile artan şehirleşmeler ve büyük-şehirlerin kurulmasının bir neticesi olarak yaşayanların farklı nedenlerle boş vakitlerinde kırsal alanlara gittiklerini görmekteyiz. Şehirdeki kişiler genellikle kırsal bölgelere günübirlik veya akraba/tanıdık ziyaretleri için tercih etmektedirler. Kırsal yaşamın ilgi yoğunluğu, stres ve baskı oluşturacak durumun ve zorunlulukların bulunmayışındır. İnsanların kendilerini rahat hissetmelerini sağlayacak imkânların olması, çağımızda hafta sonları, mevsimlik, yıllık tatillerde bu alanlara ilgilerini arttırmıştır. Böylece

“kırsal turizm” doğmuştur (Soykan, 1999: 68). İlk evrelerde iç turizme değinen kırsal turizm, son zamanlarda haberleşme ve ulaşım imkânlarının çoğalmasıyla uluslararası turizminin ilgi alanına girmiştir. Gelişmekte olan ülkeler kırsal turizmin kırsal kalkınmadaki faktörünü anlamada geç kalmışlardır ve bu katkı yeni yeni bilinmeye başlanmıştır (Akça, 2004: 64).

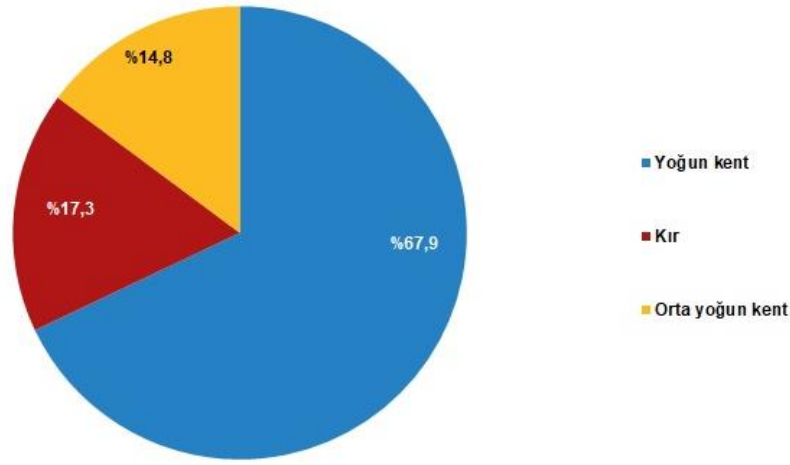
Avrupa Birliği’nin literatüründe kırsal turizm; “amacı tarımsal, yerel kültürel ya da tarihsel değerlerle iç içe bulunarak hoşça vakit geçirmek olan turistlere, onların beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek-içecek ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür.” olarak tanımlanmıştır (European Commission, 1999: 151).

Kırsal turizm, Hüseyinik ve Bölgedeki halkın girişimcilik kabiliyetini canlı tutması, yerel girişimlerin ve ekonominin canlanması, ülke ve bölgelerde kırsal kalkınmaya katkı sağlaması, yöre halkının istihdamını sağlama adına önemlidir. Hüseyinik yerleşkesi kırsal turizm konusunda ivme kazandığında bölge turizm sektöründe daha başarılı olacaktır. Çünkü farklı turizm destinasyonlarının oluşturulmasıyla bölgenin ekonomisinin canlandırılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de kırsal turizm kapsamında yapılan çalışmalar 1923, 1924, 1963, 1967, 1971 (DPT, 2006: 6), 1980’li yıllarda, aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarımda makineleşme başlamıştır (Ahipaşaoğlu ve Çelik, 2006: 45). 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınması ve Köy Enstitüleri’nin kurulması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhilinde kırsal alanlara altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumunun arttırılmıştır. Ardından kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi sağlanarak iç göçlerin önüne geçilmesi ile süregelmiştir.

Ülkemizde kentleşme eğilimleri 1950’lerden sonra ivme kazanmış ve günümüzde önemini koruyarak devam etmiştir. 1950 yılında Türkiye nüfusunun %15’i kentlerde yaşamaktaydı (Es ve Ateş, 2004: 216). 2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre nüfusun %75,5 i kentlerde, %24,5’i de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ülkemiz toplam yüzölçümünün sadece %1,6’sını oluşturan yoğun kent olarak sınıflandırılan yerleşim yerlerinde 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla 57 milyon 934 bin 583 kişi yaşamaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye nüfusunun %67,9’u söz konusu yerleşim yerlerinde ikamet etmektedir. Kır olarak sınıflandırılan ve Türkiye yüzölçümünün %93,5’ini oluşturan yerleşim yerlerinde toplam nüfusun %17,3’ü ikamet ederken, orta yoğun kent olarak sınıflandırılan ve ülke yüzölçümünün %4,9’unu oluşturan yerleşim yerlerinde nüfusun %14,8’inin

ikamet ettiği görülmüştür (Grafik 1) (TÜİK). Elazığ ilinde 2021 yılındaki verilere göre %77 şehirlerde, %23 ise kırlarda yaşamaktadırlar.³

Grafik 1: Kent-kır sınıflamasına göre Türkiye’de nüfusun dağılımı, 2022 (tuik.gov.tr)

1950’lere kadar nispeten yavaş bir seyir gösteren kentsel gelişme bu tarihten sonra ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeyle birlikte hızlı bir gelişme imkânı bulmuştur. Kent kurulduğu mekân üzerinde yatay (horizontal) ve dikey (vertical) yönde yayılıp genişlerken mekânın değişmesine ve farklılaşmasına da neden olmuştur (Soykan, 2006: 84).

Kentsel alanlarda olduğu gibi Hüseyinik yerleşiminde de jeomorfoloji, mekânların şekillenmesinde ve gelişmesinde etkin bir faktör olurken aynı zamanda Hüseyinik’in kendine has morfoloji oluşturmakta ve bu özelliği ile kırsal turizmin bir avantajı olarak çevresinden ayrılmaktadır.

Hüseyinik Yerleşkesi

Harput ve çevresinde yapılan kazı ve araştırmalara göre ilk yerleşim Paleolitik Çağ’a kadar inmektedir. Karasu, Arapkir Deresi ile Murat Suyu Vadisi seki ve kayalıklarında yapılan çalışmalarda bulunan ve Paleolitik Dönem insanların kullandığı; Elazığ-Pertek arasında Karataş denilen yerde bulunan büyük bir kaya altı sığınağında Erken Tunç, Kalkolitik ve Geç Üst Paleolitik çağların çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış yonga aletleri, ait el baltaları önemli buluntulardır (Arslantaş, 2013, 19). Karataş Kaya altı Sığınağı, Gedikli Mağarası ve Kalecik açık hava konak merkezi, yine bu dönemin önemli merkezlerindendir. Mezolitik dönemle ilgili pek fazla bir

³ Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi bilgileri.

bilgi bulunamamaktadır. M.Ö. VIII. yy'da Harput, Doğu Anadolu'da kurulan ve merkezi Tuşpa (Van) olan Urartuların hâkimiyeti altında görülmektedir. Günümüzde, Elazığ'ın ilçelerinden biri olan Palu Kalesinde yer alan kaya kitabesinden Urartuların Harput yöresine "Supani" adını verdikleri tespit edilmiştir. Bizzat Harput Kalesi'nde de Urartulara ait izler bulunmaktadır (Ardıçoğlu, 1964, 7). M.Ö. 715 yıllarında Medler, Asurları ve ardından Urartuları yıkarak (M.Ö. 660) bölgeyi ele geçirirler. Sasani kralı II. Sapur kendisi için tehlike oluşturan Ermeni Hanedanlığını ortadan kaldırarak Harput dâhil olmak üzere Fırat bölgesini tümüyle ele geçirir. Ancak, M.S. 379 da Roma İmparator'u Valens tarafından Harput bölgesi tekrar Romalıların himayesine geçmektedir (Danık, 2001, 5).

Arap fethinden sonra Harput, X. yy'a kadar Hamdaniler'in (930-980) hâkimiyetinde kalmıştır. Büveyhoğulları'nın (930-984) egemenliğine girdiğini görmekteyiz. Bölge uzun süre Mervaniler'in egemenliğinde (984-1085) egemenliğinde de kalmıştır. Arap hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte ikinci kez Bizans hâkimiyetine geçen Harput, Malazgirt Zaferi ile birlikte Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Çubukoğulları Beyliği'nin Harput'taki hâkimiyeti 1113 yılında Artuklu hâkimiyetiyle son bulmuştur. 1203/1205 Harput Artuklular'ı, Selçuklu egemenliğini tanımıştır (Yapıcı, 2015, 38).

XIV. yy ortalarına kadar İlhanlıların hâkimiyeti altında kalan Harput daha sonra Elbistan, Maraş, Malatya ile birlikte Dulkadiroğulları egemenliği altına girmiştir. Dulkadiroğulları Beyliği'nin zayıflamasıyla birlikte Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Uzun Hasan 1465 yılında Harput'u ele geçirir. 1507'de Şah İsmail tarafından Akkoyunlu Devleti yok edilince Doğu Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte Harput'ta da Safevi dönemi başlar. Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıranda Safevi ordusunu yenerek bölgenin büyük bir bölümünü ele geçirir (Ardıçoğlu, 1964, 65). Yavuz Sultan Selim döneminde 1515 yılında bölge tamamen Osmanlı denetimine girer (Sunguroğlu, 1958, 136). Kanuni Dönemi'nde 1552'de, III. İran seferi için ordular Harput'ta toplanır. 1635 ve 1638 yıllarında IV. Murad, Revan ve Bağdat seferlerinde üç defa Harput'tan geçer.

1834'de Reşit Mehmet Paşa, bölgede düzenlemeler yapmak üzere, geniş yetkilerle Sivas, Diyarbakır ve Harput valiliğine atanır. Reşid Mehmet Paşa Harput'u ordu merkezi yapar. Harput XIX. yy' da siyasi ve askeri önemini tamamen kaybettiği görülür. Ovaya hâkim bir tepenin üzerinde bulunması, ovaya nispetle ikliminin sertliği, o günkü şartlarda ulaşım zorluğu gibi sebeplerle 1833 yılında Harput terk edilerek hemen altında bulunan "Mezra" denilen yere taşınır. Daha sonra padişah Abdülaziz'in adına izafeten şehrin adı "Ma'muratü'l-Aziz" olarak değiştirilir. 1867'ye kadar eyalet durumunda

bulunan Harput, “Ma’muratü’l-Aziz Sancağı” adı ile sancak durumuna geçer ve Diyarbakır’a bağlanır. 1871’de Diyarbakır’dan ayrılan Harput, 1878’de de vilayet durumuna getirilir. Cumhuriyet sonrası ise söyleyiş zorluğundan ötürü 10.12.1937 tarihli icra vekilleri heyetinin aldığı kararla “Elazığ” adını alır (Aksın, 2013, 101).

Hüseyinik, yukarıda da bahsedildiği gibi Elazığ’ın ilk yerleşim alanı olan Harput’tun güneyinde düz bir ovada ve 15. yüzyıldan itibaren kurulmuştur. Hüseyinik yerleşkesinin kültürü, Harput kültürüne eşdeğerdir. 1518-1566 yıllarına ait tahrir defterlerinden köy nüfusunun arttığı fakat Gayrimüslim nüfusunun daha fazla olduğu görülmektedir (Ünal, 1989: 36-38). 1834 yılında Harput Sancağında gerçekleştirilen nüfus sayımında Hüseyinik’te 136 ev ve 355 erkek kaydı yer almaktadır (Akyel, 2013: 39). XIX. yy’da ise Hüseyinik nüfusunu 800 Müslüman ve 2110 Gayrimüslim olmak üzere toplamda 2910 kişi oluşturmaktadır (Cuinet, 1892: 352). H.1301/M.1884 tarihli Salnamedeki nüfus sayısına göre ise Harput Sancağı’nda 4303’ü Müslüman ve 3850’si gayr-i müslim olmak üzere toplam 8153 erkek nüfus bulunmaktadır. 1881 yılında 12000 civarında olan nüfusun 1883 yılında 16500’lere yükseldiği görülmekte ise de bu farklılığın nedeni Hüseyinik köyü ile Saray bölgesinin Harput Sancağı nüfusuyla birlikte sayılmasından kaynaklanıyordu (Aksın, 1999: 175).

Nüfusun yoğun olduğu Hüseyinik, düzenli ve zengin bahçelere ve bu bahçeler içinde sanatsal özelliğe sahip geleneksel evler bulunmaktadır. Bu evlerde ikamet eden insanlar, müzikten, edebiyattan ve güzel sanatlardan anlayan yüksek kültüre sahip insanlardı. Burada okuma yazma oranı yüksek, eğitilmiş insanlar bulunuyordu. Bağ ve bahçelerinin çokluğu H.1291/M.1874 tarihli Şeriiye Sicili kaydında özellikle değinilmiştir.

“Medine-i Harput muzâfâtından Hüseyinik nâm karye sâkinlerinden Mahmud Çelebi ibn-i Derviş nâm kimesne asâlaten ve kız karındaşı Hanife hâtûn tarafından akd-i âtî’l-bey’ ve kabz-ı semen tescîle zevcî İshak Çelebi ve oğlu Halil Çelebi şahâdetleriyle mezbûr Mahmud Çelebi vekâleten meclis-i şer’i şerîf lâzimü’t-teşrîfde işbu hâfîzü’l-vesîka Osman Çelebi ibn-i Mehmed nâm kimesne muvâcehesinde asâlaten ve vekâleten ikrâr-ı tâm ve best-i merâm idüb karye-i mezbûrede vâki’ Kehriz bağı dimekle ma’rûf bir tarafı merkûm Osman bağı ve bir tarafı Hüseyin bağı ve bir tarafı validemizin ve kız karındaşımız Abide ve Zahide hisseleri ve bir tarafı tarîk ile mahdûd babamızdan müntakîl bağı ve bir tarafı Hüseyin bağçesi ve bir tarafı merkûm Osman Çelebi bağçesi ve bir tarafı yine vâlidemiz ve kız karındaşımız Abide ve Zahide hisseleri ve bir tarafı tarîk ile mahdûd babamızdan müntakîl bağçe ve Zeyneb hemşîremizden iştirâ eylediğim hisse ile maan mukaddimden cârî olan suları ile kendi hissesi otuz ‘aded esedi

guruşu ve müvekkilem mersûme Hanife hâtûnun hissesini on üç guruş merkûm Osman Çelebi'ye bey' ve teslim eylediğimizde ol-dahi minvâl-i muharrer üzere iştirâ ve tesellüm eylediğinden sonra semen-i merkûm otuz beş 'aded esedi guruş kendim ve on üç 'aded esedi guruş müvekkilem mersûme Hanife ahz u kabz idüb sâlifü'z-zikr bağ ve bağçede ve sularında min-ba'd medhalimiz kalmadı merkûm Osman Çelebi'nin mülk-i müşterâsıdır keyfe mâ-yeşâ mutasarıf olsun didikde gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î mâ-vak'a bi't-tâleb ketb olundu. Tahrîren fî evâ'il-i Cemâziye'l-ûlâ li-sene isneyn ve tis'in ve elf." (Kısa, 2015: 105)

Mamurat-ül aziz salnamelerinde merkez ve köylerinde toplam 64 erkek ve 2 kız İbtidai Mektebi kaydı yer almaktadır (Anonim, 2010: 32). Harput'ta bir kolej, üç lise, on ortaokul ve ilkokul; Mezire'de bir kolej, üç lise ve 10'dan fazla ilkokul bulunurdu. Bunların dışında Harput'ta yirmi adet medreseler de bulunmaktaydı (Yapıcı, 2013: 78-86). Hüseyinik'te ise üç kız okulu, üç erkek okulu ve bir ana okul olmak üzere yedi eğitim kurumu vardı (Taşçıyan, 2018). Ayrıca Hüseyinik'teki cami alanında bir rüştiye mektebi ve medrese yer alırdı (Foto.4) (Bican, 2007: 279-288; Çağlıyan, 2023: 43).

1834 yılına gelindiğinde Elazığ Ovası'na kamusal binaların inşa edilmesiyle birlikte Harput ve çevresi bu alana taşınmaya başlamıştır. Bu taşınma durumu sonucunda Hüseyinik mahallesinde de nüfus azalmaya başlamıştır. Azalan nüfus ile Hüseyinik, yeni kurulan Elazığ'a bağlı bir köy olmuştur. 1978 yılında ise mahalle statüsü kazanmış ve çevresindeki yeni yerleşimle birlikte Ulukent Mahallesi adını almıştır.

Hüseyinik (Ulukent) Mahallesi, kırsal turizme yönelik olarak coğrafi, doğal ve tarihi bakımdan çok önemli avantajlara sahiptir. Özellikle coğrafi konumu ve sahip olduğu topografik yapıdaki farklılıklardan dolayı kırsal turizm amaçlı kullanılabilir eşsiz doğal zenginliklere sahip bir konumdadır. Fakat Elazığ bu alandaki potansiyelini yeterince kullanamadığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle esas olarak iç turizm kapsamında ele alınması gereken kırsal turizmin çok önemli bir geleceği olduğu söylenebilir. Ayrıca iç turizmin yanında gelişen bilişim teknolojilerinin de etkisiyle gün geçtikçe dış turizmin ilgi alanında daha fazla yer almaya başlamıştır.

Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin topografyasına baktığımızda batısına doğru dağ yamacının düz alana dönüştüğü görülmektedir (Gümüş, 1999: 9-10). Bu mahallenin içinde bir dere yatağı bulunmaktadır. İki ana koldan oluşan Hüseyinik deresinin batıdaki kolu Kırkkuyu ve Akçakı Tepelerinden kaynağını almaktadır (Foto.3) (Güneş, Akdemir ve Kuşçu, 2013: 265-277).

Foto.3: Hüseyinik'in Google earth'dan görünümü

Foto.4: Hüseyinik Cami doğu cepheden ve hazire kısmından görünüm (2022)

Hüseyinik yerleşkesinde geleneksel dokunun oluşmasında yukarıda bahsetmiş olduğumuz topografya önemli rol oynamıştır. Yolların ana akslarından biri dereye paralel, diğeri ise Elazığ ve Harput'tan geçen yoldur. Bu iki yolun birleştiği alanın kavşak noktası ve merkezidir. Bu da bölgede herkesim tarafından kullanılan ticari yapıların bu alanda toplanmasına etki etmiştir. Derenin ikiye ayırdığı Hüseyinik'te doğu tarafındaki arazi eğimi batı yönündekinden çok fazladır. Eğimin yoğunlaştığı doğuda su kaynakları çok

görülmektedir. Bu nedenle eğimli sahadaki yapılar arasında mesafenin genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca bu bölgede arazi eğiminden dolayı yapılara giriş kodları farklıdır. Yapılar genellikle eğime dik ve teraslama şeklinde yapılmış olup birbirlerinin manzarasını ve güneşini kapatmayacak, mahremiyet gözetilerek planlanmıştır.

Hüseynik mahallesinden Harput'a Cami sokağın kuzey yönündeki tali yoldan çıkılırdı⁴ (Sunguroğlu, 2013: 102). Hüseynik'te fırınlar, nalbant, terzi, kuyumcu, berber, bakkallar, yemeniciler, saraçlar, semerci ve kasaplar bulunmaktaydı. Karakol ise Çarşı Sokakta yer almaktadır.

Hüseynik, tarihte ayakkabıcılık zanaatında ünlü merkezlerden biriydi. Ayrıca bölgede İpek Böcekçiliği de yapılmıştır. Buralarda dut ağaçları dikilir ve her yaz birçok kişi hanelerinde ipek böceği üretim yaparlardı. Geçmişte Hüseynik'te kumaş üretiminin de yapıldığı bilinmekte olup bölgede mavi ve kırmızı basma üretimi yapılyordu (Foto. 5a-b). Osmanlı ordusunun askerleri için yazlık kıyafetler de burada hazırlanıyordu. Hüseynik'te nacarlık ve marangozluk ustaları yer almakta ve nacarlık bölgenin en önemli mesleklerdendir. Hüseynik'te taş ustaları, duvar ustaları bulunuyordu. Bu ustaların bazıları mesleklerini iyi icra ettikleri birer mimara dönüşmüşlerdi. Hüseynikli mimar Kevork Koncoyan Mezire hastanesini ve kışlasını, Hüseynik'deki depoyu ve Kızıl Konağı inşa etmiştir (Taşçıyan, 2018; Çağlıyan, 2023: 22).

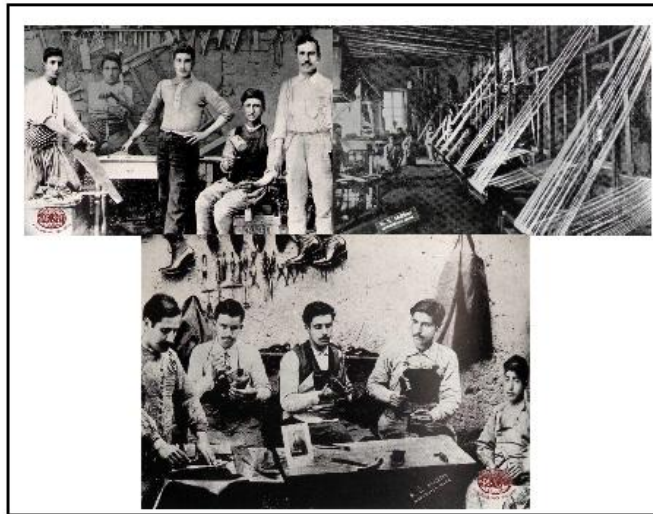

Foto.5a: Hüseynik'te tarihteki ticaret kolları (Haushamadyan,1907)

⁴ Bu yol günümüzde tahrip olsa da tamamen yok olmamıştır. 2021 yılında yapılan Hüseynik'ten Harput'a açılan yol, makale içinde bahsetmiş olduğumuz tarihi Hüseynik-Harput yolu değildir.

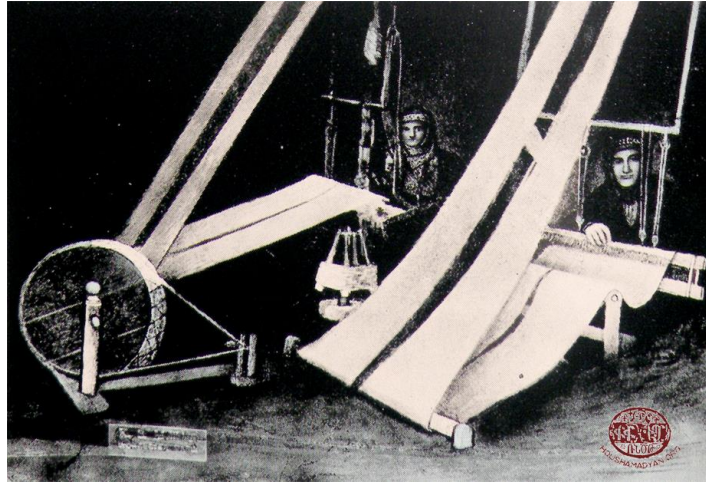

Foto.5b: Hüseyinik'te dokuma tezgâhı (Haushamadyan,1907)

Hüseyinik'te bir adet cami ve bir adet kilise vardı (Foto. 6). Cami günümüze ulaşmış ve ibadete açıktır fakat kilise günümüze ulaşamamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra, 1518 tarihli tahrir defterlerinde Müslüman köyler ile Gayrimüslim köyler arasında bulunan Hüseyinik'te bir dinin baskın olmadığı, karışık olduğu görülmüştür (Ünal, 1989: 36-38). Hüseyinik yerleşiminin nasıl bir ilişki örüntüleri içerisinde oluştuğunu ve nasıl bir gelişim gösterdiğini anlayabilmek bir tek yerleşimin fiziki mekân yapısı ile ilgili değildir. O yerleşimde yaşayan halkın ilişkileri ve mekân kullanım şekilleri de yerleşimin oluşumunda etkili olmuştur.

Foto.6: Hüseyinik'teki kiliseden görünüm (Anılarla Elazığ Kitabı,1907)

Hüseyinik Mimarisi

Hüseyinik yerleşiminde toplam 18 tescilli yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri dini mimari diğerleri ise XX. yy'a tarihlenen konut mimarisidir (Tablo1).

SIRA	İL	İLÇE	ADI	ADRES	PAFTA	ADA	PARSE	GRUP	ALT ADI	YÜR	DERECE	KARİŞİK DERECE	KURUL ADI	TARİHİ
1	Elazığ	Merkez	Hüseyinik Camii	Hüseyinik (Ulukent) Mah.	39		1834-1835	Dini Yapılar		Cami			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	30.11.2007/1312 (30.03.2012-444)
2	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.			1789	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	02.07.2009/2349 (30.03.2012-444)
3	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1795	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	02.07.2009/2350 (30.03.2012-444)
4	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1798	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	02.07.2009/2351/06 (30.03.2012-444)
5	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1794	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2338 (30.03.2012-444)
6	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1793	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2337 (30.03.2012-444)
7	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1797	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2340 (30.03.2012-444)
8	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1799	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2341 (30.03.2012-444)
9	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.	43		1795	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2339 (30.03.2012-444)
10	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.			1813	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2343 (30.03.2012-444)
11	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Çarp Sok.			1788	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ DİNİ YAPILAR İKİ	21.10.2009/2336 (30.03.2012-444)
12	Elazığ	Merkez	Fakı Bey Konağı	Hüseyinik Mah.		40	1856	Sivil Mimarî		Konak			DİNİ YAPILAR İKİ	25.09.2014/2072
13	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sıfır Sok.	41		1739	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	21.11.2014/2691
14	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah.			1876	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	18.12.2014/2837
15	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah.			1820	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	18.12.2014/2836
16	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sıfır Sok.			1730	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	20.09.2013/3185
17	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik Mah. Sıfır Sok.		44	1887	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	20.09.2013/3184
18	Elazığ	Merkez	Konut	Hüseyinik (Ulukent) Mah. Sağı Çarşısı Sok.	43		1830	Sivil Mimarî		Konut			DİNİ YAPILAR İKİ	22.07.2013/3397

Tablo1: Hüseyinik Mahallesindeki tescilli yapıların listesi (DKVKBK'ndan)

Dini Mimari: Hüseyinik Camii, Elazığ İli, Ulukent (Hüseyinik) Mahallesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Kaynaklarda avlu üzerinde bulunan kitabeye bakılarak H.1284 M. 1867 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Ancak H.1129 M. 1717 tarihinde camiye vakfedilmiş ve halen kutsal emanetler bölümünde muhafaza edilen el yazması Kur'an-ı Kerim kitapları bulunmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda caminin inşa tarihinin 1717 tarihinden daha önceye gittiği anlaşılmaktadır.

Cami, kuzey-güney doğrultulu dikdörtgen planlı 12.75x22 m dış, 12x12.75 m iç ölçülerine sahiptir. Özgün olan beden duvarları taş duvarlı olup son dönemlerde beton sıva ile kaplanmıştır. Caminin doğu duvarından sivri kemer içine alınmış düzgün kesme taştan yapılmış basık kemerli bir kapıdan avluya girilmektedir. Avludan içeri girince sağ tarafta bezemeli sandukaların bulunduğu hazire bölümü yer almaktadır. Yapının ön kısmında yeri sivri kemerli son cemaat yer bulunmaktadır. Buradan basık kemerli bir kapı ile harım kısmına geçilmektedir. Kapı üzerinde kitabe bulunmaktadır. Harım bölümü; mihraba paralel altısı serbest altısı duvara gömülü sütunların taşıdığı sivri kemerler ile 4 sahına ayrılmıştır. Girişteki sahinin üzeri kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Güney cephede yer alan mermer mihrap yuvarlak niş, yanları silmeli olan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.

Mihrabın her iki tarafında sivri kemerli birer niş bulunmaktadır. Alınlık kısmında ise bir kitabe yer almaktadır. Mihrabın hemen sağında sonradan yapıldığı anlaşılan mermer bir minberi mevcuttur. Kesme taştan yapılmış olan minaresi batı cephesinin kuzey ucundadır. Silindirik gövdeye sahiptir. Ayrıca yapının doğu duvarına sivri kemerli bir çeşme yerleştirilmiştir.

Konut Mimari: Genellikle yapıldığı malzemeye, bulunduğu yere, sahip olduğu şahıslara ve tasarım biçimine göre isimlendirilmektedir. Şehir dışında bahçe içerisinde yapılan evlere bağ evi, dağlarda yapılan evlere dağ evi, akarsu, göl ve denizde yüzen evlere deniz evi, bir şehrin ileri gelenlerinin oturduğu evlere eşraf evi, kış aylarında oturan evlere kış evi veya kışlık, yaz aylarında oturan evlere yaz evi veya yazlık denilmektedir. Tasarım biçimine göre ise; aynı plan özelliklerini gösteren yan yana iki eve “*ikiz ev*”, aynı ya da benzer planlı evlerin yan yana dizilerek oluşturduğu kümeye ise “*sıra evler*”, bir tek ailenin oturması için yapılmış evlere ise “*tek ev*” denilmektedir (Nur, 1997, 568). Kerpiç’in kullanılmasıyla ev mimarisinde büyük bir gelişme yaşanmış, bu malzeme ile birlikte büyük köy yerleşmeleri kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise ev tasarımının da tarihsel gelişme sürecinde birçok dönem geçirdiği, her bölgenin iklim ve malzeme şartlarına bağlı olarak değişik ev tiplerinin ortaya çıktığı görülmüştür (Acar, 1997, 1041).

Orta Asya’daki en eski Türk devletini kuran Hunlar, yazın yaylalarda çadırları, kışın ise kerpiç, tuğla, toprak damlı evleri mesken olarak kullanıyorlardı. Uygur evleri hakkındaki bilgilerimiz o çağa ait duvar fresklerinden kaynaklanmaktadır. Bahaddin Ögel, Uygur evlerinin çoğunun Güney Anadolu evleri gibi bir avluya sahip olduğunu yazmaktadır.

“Odalar bu avlunun etrafında yer alıyordu. Avludan sonra evlerin önemli kısımları odalardı. Oda kelimesi herhalde “*otağ*”dan geliyordu. Evlerin salon ve sofaları vardı. Uygurlar mutfığa “*aşlık*” derlerdi. Bundan başka evin kiler ve ahır da olurdu.” (Karpuz, 1984, 10)

Osmanlı Türk evi, daracık sokaklar üzerinde yer alırdı. Her evin bir avlusu veya bahçesi vardı. Avluya sokaktan büyük bir kapı ile girilirdi. Evler çoğunlukla iki katlı, bazen de üç katlı yapıldı. Avlunun içerisinde çardak bulunurdu. Evlerin zemin katları ahır, depo, kiler olarak kullanılırdı. Evin birinci katına ahşap bir merdivenle çıkılırdı. Ev birden fazla katlı ise esas yaşanan yer üst kat olarak tasarlanırdı. Esas katta sofa, sofaya açılan odalar ve mutfak bulunurdu (Karpuz, 1984, 12). Türk evi, kendisine has karakterini ilk olarak Anadolu’da bulmuş ve buradan zamanla gelişerek ve dış tesirleri benimseyerek Osmanlı fütuhatını takiben Avrupa’nın ve Balkanların muhtelif yerlerinde kökleşmiştir. Türk evi en büyük yayılma istidadını 17. ve 18. yüzyıllarda göstermiştir. Bu devirlerde İstanbul ve Edirne Evleri, yakın

şark ve Doğu Avrupa için her zaman taklit edilen bir ideal tip haline gelmiştir. Osmanlı devletinin her tarafında gelişim gösteren Ev mimarisi, 19. yüzyılda da yayılması devam etmiştir. Fakat 20. yüzyılda Türk Evi, ağır ağır ve sonraları hızlı bir şekilde gerilemeye ve yok olmaya başlamıştır (Eldem, 1972, 11).

İslam dini, evrensel bir din olarak ev hayatı ve evin düzenlenmesi konusunda insanın mutluluğunu esas alan kurallar getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, birçok ayette evlerden bahsedilmektedir. *"Allah evlerinizi size bir huzur ve sükûn yeri yaptı"* (Nahl, 80). Arapça'da ev manasına gelen kelimeler *"beyt, seken, mesken"* dir. İslam Medeniyetinin şekil verdiği Türk ev mimarisinde de bu düzeni görmekteyiz. Örneğin, erkeklerin oturduğu bölüme *"selamlık"*, kadınların oturduğu bölüme *"haremlik"* denilmektedir. Bu tasarım için evlerde değişik mimari çözümler göze çarpmaktadır. Tek ve küçük bir avlusu olan evlerde harem odası yüksek tutulmuştur. Çoğu evlerde selamlık alt katta, haremlik üst katta yapılmıştır. Pencerele komşuları rahatsız etmeyecek ve dışarıdan bakıldığında içerisi görülmeyecek şekilde kafesli pencere olarak düzenlenmiştir (Karpuz, 1984, 11).

Türkiye'nin coğrafi bölgelerine göre bina yapımında malzeme kullanımı bazı değişiklikler göstermektedir. Taşın fazla bulunmadığı ve iklim koşulları açısından, İç Anadolu'nun bazı kesimlerinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde pişmiş toprak malzemelerden yapılan kerpiç⁵ kullanılmıştır. Konut mimarisinde, ahşap hatıllı ve ahşap dikmeli kerpiç yapı yöntemi sık kullanıldığı gözlemlenmiştir. Orta, Doğu, Güneydoğu Anadolu yörelerinde genellikle evlerin damları da topraktan yapılmıştır. Kerpiç yapı yönteminin Şanlıurfa/Harran'da ve Malatya/Balaban'da farklı tekniklerle kullanıldığını görmekteyiz. Evin ana duvarlarının ahşap hatıllı taş örgü yapıldığı yerler ise genellikle; Bodrum, Nevşehir, Kayseri, Erzurum, Mardin gibi yörelerdir. Çok yağış alan Bolu, Kastamonu, Rize, Trabzon gibi ormanlık bölgelerde ahşap bol olması nedeniyle evler, ahşap yığma yöntemi ile inşa edilmiştir. Ahşap çatkı (iskelet) yapı yöntemiyle ise geri kalan bütün Anadolu yörelerinde, Balkanlarda, Adalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu yörelerde zemin katta ahşap hatıllı taş duvar, üst katlarda ahşap çatkı uygulanmıştır. Ahşap çatkının araları; kerpiç dolgu, tuğla dolgu, kırma taş dolgu, ahşap dolgu, kamış-sap, hımış (ağaç dalları), ahşap çıta çakılı (bağdadi) doldurulabiliyordu (Bektaş, 2007, 54-79).

Sosyal-kültürel hayatın konut mimarisine etkisini Hüseyinik yerleşiminde de net bir şekilde görmekteyiz. Bu mahallede bulunan evler XX.

⁵ Kerpiç, ısıcağa ve soğuğa karşı çok iyi bir yalıtkan olup oda içindeki nemi dengelemektedir.

yy'a tarihlenmektedir. Bu evler birbirlerine yakın inşa edilmişlerse de ev içindeki yaşam sokaktan ya da başka evlerden doğrudan görülmemektedir. Evler, genellikle iki ya da üç katlı inşa edilmiştir. Üçüncü katlar, dinlenme mekânlarının bulunduğu odalar ile müteşekkildir. Bir de arazi eğiminden dolayı oluşmuş bodrum katlar bulunmaktadır. Genel olarak evler yola cepheli ve yoldan doğrudan konuta giriş sağlanmaktadır. Fakat bazı evlere avlu bölümünden veya bahçe/hayat'tan giriş yapılırdı. Hüseyinik deresinin geçtiği güzergâhta ve çarşı sokakta yapılar birbirlerine yakın ve bitişiktir. Çift cepheli yapılarda sofa ve odada çıkmalar(cumba) görülmektedir.

Hüseyinik evlerinde genellikle zemin katlar, yaşamın yoğun geçtiği ağıl, mutfak, dükkân, depo ve merak gibi hizmet mekânlarından oluşmaktadır. Bu mekânların, zemin katlardaki pencereler yoldan görünmeyecek şekilde küçük formda ve yüksekte tutulmuştur. Bir de zemin katlar ailenin ekonomik olarak geçimini sağlayacak şekilde hizmet ve servis mekânlarını da barındırmaktadır⁶. Bunlar bazı evlerde ağıl, bazı evlerde dükkân bazı evlerde ise malzemeleri işlemek için havuz olarak kullanılmıştır. Bu evlerin tarihte düz dama sahip olmaları⁷, sebze ve meyvelerin kurutulmasında ve toplanmasında kolaylık sağlamıştır. Ticaret mekânlarının Hüseyinik yerleşiminin merkezinde bulunması alış veriş yapanların bu mekânlara rahat ulaşımını sağlamıştır (Foto.7).

Foto.7: Hüseyinik mahallesi çarşı sokaktaki evlerden görünüm (2018)

⁶ Hüseyinik evlerindeki uzaktan kapıyı açmayı sağlayan makaralı, halkalı düzenekler, evlerin zemin katlarının dükkân olarak kullanıldığını göstermektedir.

⁷ Günümüzde bu evlerin üzeri kırma sac çatı ile kapatılmıştır.

Suyun bol bulunduğu Hüseyinik yerleşim yerindeki konakların bazı-
larında bahçe içerisinde havuz veya çeşme bulunurdu (Foto.8). Bu havuzlu
mekânlar kendi içinde özelleşerek eğlenme ve dinlenme mekânları olmuştur.
Evlerde kullanılan ocaklar, çağın gereksinimi ve malzemelerinin değiş-
mesiyle azalmıştır. Bazı evlerde ise ocak bacaları kapatılmıştır.

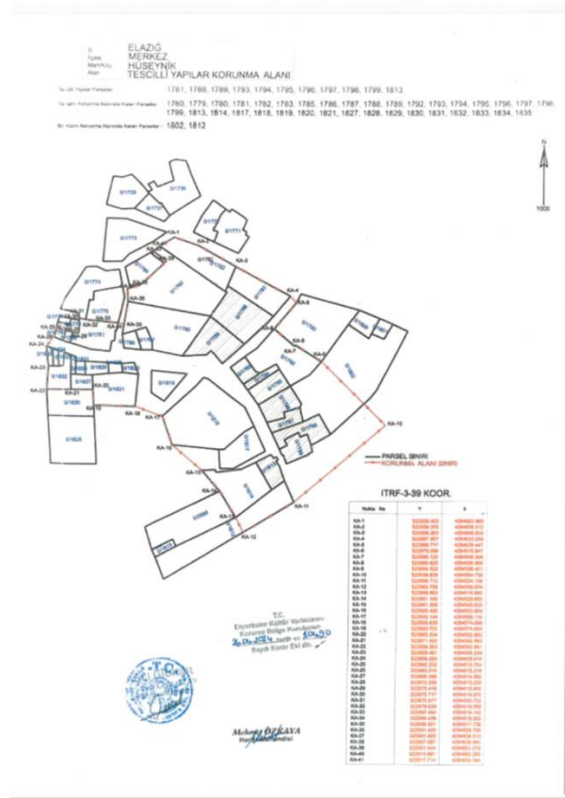

Foto.8: Hüseyinik Çağlayan ailesine ait evin avlusundan görünüm(C. Arslan'dan)

Hüseyinik mahallesindeki Çarşı Sokak, tarihte ve günümüzde özgün
evlerin⁸ yoğunluklu olarak ayakta kaldığı sokaktır.⁹ Bu yapıların zemin
katları diğer evlere göre sokağa ve komşu evlere bağlantısı vardır. Evlere
girişteki geçişi sağlayan cümle kapıları ve sokağa paralel eyvan kemerleri
bunu görüşümüzü desteklemektedir (Foto.9a-b). Yukarıda bahsetmiş olduğ-
umuz gibi Çarşı sokakta ve diğer sokaklardaki dükkân özelliği gösteren bu
yapıların özgün haliyle günümüze gelmiş olması Elazığ'ın turizm alanındaki
önemini arttırmaktadır. Günümüzde halen ev işlevi gören bu tarihi yapılar
şehrin eski niteliğini kazandırma çalışmaları kapsamında restorasyon ve
rekreasyonlar yapılarak tekrardan aynı işlevle yaşatılabilir.

⁸ Çarşı Sokaktaki geleneksel evler tescillidir.

⁹ H.1092/M.1681 tarihli Şeriyeye sicilikaydında harabeye dönen evlerin varlığından ve
bunun satışından bahsedilmektedir. "Saduk Yeter, Hanbek ve Meyrem adlı zimmiyelerin
Hüseyinik Karyesi'nde bulunan evler harabesini Eysa adlı zimmiye satışına dair Evâ'il-i
Rebi'ü'l-âhır 1092 tarihli hüccet kaydı." (Kısa, 2015: 25).

Plan1: DKVKBK 26.04.2024 tarih ve 10490 sayılı kararı Hüseyinik koruma alanı (<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/>)

Foto.9a: Hüseyinik'teki evlerden görünüm (2022)

Foto.9b: Hüseynik'teki evlerden görünüm (2022)

Mahallenin Mekânsal Olarak Kurgulanmasındaki Etmenler

Otantik dokuya sahip olan Hüseynik, şehirleşmeye ve betonlaşmaya teslim olmadığı ve özgünlüğünü genel olarak koruduğu görülmüştür (Foto. 10).

Foto.10: Hüseynik evlerinden bir görünüm (2022)

Hüseynik'i tek başına bir özne olarak ele aldığımızda, onu çözümlemede kullanacağımız araçlardan biri de, mekân kurgusunun arkasında yatan metni okumamızı kolaylaştıracak bir dili oluşturmaktır. Bu dil/üslup aslında Hüseynik yerleşimin kendine özgü mekânın dilidir. Genellikle, mimarlık ve şehircilik disiplinlerinde, bu bakış açısı mekânı anlama ve anlamlandırma olanağı sağlamaktadır. Hüseynik'teki bu mekân kurgusu ve içinde barındırdıkları, teknik, estetik ve hatta sunduğu semiyotik yorumlardan da anlaşılacağı gibi bir kimlik yansıması olarak günümüze kadar gelmiştir. Mekân hepimizi bir araya getiren yerdir. İletişimin en temel ve en evrensel maddesidir. Örneğin Hüseynik'teki sivil mimarilerin inşa edilmesinde komşu hakkının önemi de göz ardı edilmediği tespit edilmiştir.

Fiziki Faktörlerin Mimariye Yansıması

Hüseynik yerleşkesinde karasal iklim hâkimdir. Bu iklim özelliğinin bölgede kullanılan malzeme tercihlerinde etkili olmuştur (Foto.11). Bu nedenle Hüseynik'te ağırlıklı olarak kerpiç ve taş malzeme kullanılmıştır

(Olğun, 2023: 3470). Kerpicin ve taşın kullanıldığı yapılarda, kış aylarında soğuk olmasını, yaz aylarında ise sıcak olmasının önüne geçmektedir. Hüseyinik'te iklimin etkisini evlerin inşa edilmiş biçimlerinde de görmekteyiz. Evlerin sofaları genellikle kapalıdır. Bu nedenle odaların bulunduğu katlara yarı-açık veya kapalı mekânlardan geçilmektedir.

Foto.11: Hüseyinik'te bir evden detay görünüm (2022)

Hüseyinik, kültür varlığı yapılarıyla geleneksel mimarlık tarihi açısından önemli bir konumdadır. Geleneksel evler, fiziksel ve sosyal etmenlerine göre şekillenmiş çevresine ve doğaya uyumlu yapılardır. Bu yapılar, geçmişin mekân konforunu bize göstermektedir (Foto.12a-b).

Foto.12: Hüseyinik Sandalcılar konağı¹⁰ ve evlerinden detay görünüm (2017)

¹⁰ Bu nitelikli konak, 2019 yılında ilgili kurul tarafından tescilden düşürüldü ve konağın müşterekleri tarafından yıkılmıştır.

Foto.12b: Çay Pınarı ve Hasan Bey Çeşmesi'nden görünüm

Sonuç ve Öneriler

Kırsal turizm; “Kırsal alanda yaşayan toplum tarafından oluşturulan ve geçmişten devraldığı sosyo-kültürel değerlerle etkileşim halinde, kırsal alana özgü üretim ve huzur ortamından, doğal kaynaklardan, dinlenme ve bilgilendirme amaçlı yararlanma faaliyetidir.”

Hüseyinik yerleşiminin kurulması yerel halkın doğada yapmış oldukları değişimlerin yansımasıdır. Bu değişim o kadar belirgindir ki Hüseyinik'teki mekan kurgusu ekolojik sistemlerin gelişmesini sağlamaktadırlar. Kırsal mekânlar, genellikle doğal ortamı taklit eden ve kendine has bir doğanın ve morfolojinin olduğu alanlardır. Başka bir ifade ile kırsal yerleşimler hem mekâna uyum sağlar hem de mekânı kendine göre düzenler ve değiştirir. Söz konusu bu değişimler kırsal yerleşimi içinde bulunduğu modern şehirlerden farklı kılmaktadır.

Kentsel alanlarda değişim ve dönüşümlerin hızı aynı değildir. Bunun birkaç nedeni vardır. Kentsel alanlarda değişimin hızını etkileyen nedenler; İdari kararlar, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, kentlerde meydana gelen doğal afetler olarak sıralayabiliriz. Nitekim yıllara göre ekonomik ve teknolojik gelişmenin seyri ile kentsel gelişmenin hızının paralel olduğu görülmüştür. Hüseyinik'te kırsal turizmin geliştirilmesi için:

- a) Hüseyinik'te Kırsal Kalkınma tedbirlerinin hızlı bir biçimde uygulamaya konulması,
- b) Kırsal altyapı ve Hüseyinik'in yenilenmesine yönelik çalışmaların başlatılması,
- c) Hüseyinik'te farklı turizm çeşitlerinin araştırılarak en uygun turizm çeşidine karar verilmesi ve teşvikler sunulması,
- d) Bileşik turizm ürününün geliştirilmesi (Harput ve Hüseyinik kültürel/ turizm hareketliliğinde bir bütün olarak düşünülmelidir.),

- e) Yerel yönetimin katkısı ve katılımının sağlanması,
- f) Turizm gelişimi ve tanıtımı için teknik ve bilgi sistemleri desteği ile birlikte, yaygın yerel halk desteğinin alınması,
- g) Tanıtımlarda geleneklere ve özlenen duygulara yer verilmesi,
- h) Kırsal alanlardaki yerel halktan konutlarını turizme açmak isteyenler için teşvikler verilmesi,
- ı) Kültürel yaygınlığın genişletilmesi, zenginleştirilmesi ve geleneksel sanatların canlandırması için tedbirlerin ele alınması,
- i) Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi, ulaşım olanaklarının artırılması,
- j) Somut ve somut olmayan kültürel varlıkların belirlenmesi,
- k) Nitelikli sunuma önem verilmesi gibi atılımlar, Hüseyinik'in kırsal alan nüfusunun ve kültür varlıklarının korunması açısından önem arz etmektedir.

Tarihin izlerini bugüne ve yarına taşımak için, Hüseyinik'in mekân kurgusunun korunarak yaşatılması önemlidir. Hüseyinik'te yer alan 18 adet tescilli kültür varlığı yapısı günümüzde koruma altına alınmıştır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 26.04.2024 tarih ve 10490 sayılı kararı ile Hüseyinik mahallesinde koruma alanı ve içindeki parseller (26 adet) belirlenmiştir.¹¹ Bu yapılarında restorasyonlarına ve gelecek nesle aktarılmasına ihtiyaç vardır. Bu yapıların hikâyeleri sadece fotoğraflarda değil somut olarak da yaşatılması önemlidir. Bu nedenle Hüseyinik'teki yapıları doğa ile düşünülerek restorasyon ve rekreasyon çalışmaları yapılabilir. Restorasyonu yapılan konutlar; butik otel, kültür evi, müze vb. gibi fonksiyonlar kazandırılarak turistlerin gezebileceği, dinlenebileceği ve bölgenin kültür tarihini öğrenebileceği mekânlar haline getirilebilir. Sonrasında ise kırsal turizm gelişim bölgesi olarak tanımlanıp gelecek nesillere bir bütün olarak aktarılması sağlanabilir.

Kaynakça

- Acar, E. (1997), "Konut", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, s.1041.
- Ahipaşaoğlu, S. ve Çeltek, E. (2006), *Sürdürülebilir Kırsal Turizm*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akça, H. (2004), "Dünya'da ve Türkiye'de Kırsal Turizm", *Standart Dergisi*, s. 64-70.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Toplantı tarihi ve no: 26.04.2024-422, Karar tarihi ve no: 26.04.2024 tarih ve 10490, Dosya no:23.00.534.

Aksın, A. (2013), “Harput’un Mezra’ ya Taşınması Sürecinde İlk Vilayet Konağı”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, 23-25 Mayıs 2013*, Elazığ, s. 101.

Akyel, S. (2013), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Şehrinin Nüfus ve Toplum Yapısı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Anonim (2010), *Elazığ Eğitim Tarihi*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ.

Ardıçoğlu, N. (1964), *Harput Tarihi*, İstanbul.

Arslandaş, Y. (2013), *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Elazığ.

Bektaş, C. (2007), *Türk Evi*, Yem Yayınları, İstanbul.

Bican, Z. (2007), *Sekizinci Şehir Elazığ’a Harput’tan İnciler*, Ertem Basım Yayın, Ankara.

Cuinet, V. (1894), *La Turquie d’Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L’Asie Mineure*, Ernest Leroux, vol. I-IV, Paris.

Çağlıyan, S. (2022), *Tarihin Işığında Hüseyinik*, Ankara.

Çakar, E. ve Uzun, C. (2017), *Hurufat Defterlerinde Harput (1690-1812)*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.

Danık, E. (2001), *Orta Çağ’da Harput*, Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları”, 12595 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat Eserleri Dizisi /320, Ankara.

European Commission (EC) (1999), *Towards Quality Rural Tourism*, Enterprise Directorate General Tourism Unit, Brussels.

Es, M. ve Ateş, H. (2004), “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.48, s.206-248.

Eldem, S. H. (1972), *Türk Evi Plan Tipleri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.

Gümüş, F. (1999), *Ulukent (Hüseyinik)’in Tarihsel Gelişim İçerisinde Gösterdiği Değişimler*, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ.

Güneş, H., Akdemir, İ.O. ve Kuşçu, V.(2013), “Harput ve Yakın Çevresinin CBS Uzaktan Algılama İle Morfometrik Özelliklerinin Analizi”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, C.2, Elazığ, s.265-277.

Soykan, F. (1999), “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Y.10, Ankara, s.68.

Soykan, F. (2006), “Avrupa’da Kırsal Turizme Bakış Açısı ve Kazanılan Deneyim”, *II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, Balıkesir, s. 84-85.

Sunguroğlu, İ. (1958), *Harput Yollarında*, C.1-3, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şengün, M.T. (2012), *Harput Platosunda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması*, Elazığ.

Karakaş, S. (2008), *Elazığ Geleneksel Konut Kültürü*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.

Karpuz, H. (1984), *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kısa, Y. (2015), *H.1091-1092/M.1680-1681 (s.125-247) Tarihli Harput Şer‘iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Elazığ.

Moltke, H. V. (1968), *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, 2017.

Nur, A. (1997), “Ev”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, s.568.

Olgun, T. N. (2023), “Elazığ/Hüseyin Mahallesi’nde Geleneksel Yapıların Korunması Üzerine Bir İnceleme: 23 No’lu Konut Örneği”, *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, s.3467-.3485.

Ünal, M. A. (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Tuğlacı, P. (1985), *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Yapıcı, S. (2013), *Harput-Bir Havza Kültürünün Manevi Hüviyeti- Âlim-Müellif ve Mutasavvıfları*, C.1., Sistem Ofset Basım ve Yayın, Elazığ.

<https://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetofmamuratulazizharput.html>

D.P.T. (2006), 1923-1980 Ulusal Kalkınma Stratejisi, s.6.

TÜİK, 2010 verileri.

Taşçıyan, V. (2012), Harput (Kaza) Okullar (1Bölüm), <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/mamuret-uel-aziz-vilayeti/harput-ovasi/egitim-ve-spor/okullar1bolum.html>. Erişim tarihi: 20.08.2018.